

## Eindrapport Professionalisering van penitentiaire ouderenzorg - Oscar



Liesbeth Naessens, Wim Peersman, Diete Humblet

December 2022

## Contents

1. Introductie.....	3
2. Methoden.....	4
3. Realisaties.....	6
3.1. Een syllabus .....	6
3.2. Toolkit om de trainers te trainen .....	6
3.3. Ontwikkelen info posters .....	6
3.4. Een <i>e-learning</i> .....	6
3.5. Gesprekskaarten.....	7
3.6. Publicaties .....	7
4. Conclusie .....	9
Bijlages.....	10
Bijlage 1 Infoposter herken dementie.....	10
Bijlage 2 Infoposter psychologische veiligheid bij gedetineerden met milde dementie .....	11

## 1. Introductie

Voorliggend verslag is het eindrapport van een praktijkgericht wetenschappelijk onderzoeksproject betreffende de introductie en professionalisering van penitentiaire ouderenzorg. Dit onderzoek liep van oktober 2019 tot december 2022. Het onderzoek kwam tot stand aan de Hogeschool Odisee en is een samenwerking tussen de studiegebieden gezondheidszorg en sociaal werk. Het onderzoeksteam bestond uit volgende onderzoekers: Diète Humblet, Liesbeth Naessens, Wim Peersman, Katrin Gillis, Hilde Lahaye en Yentl De Wit.<sup>1</sup> De producten en valorisatie kwamen tot stand met de medewerking van die onderzoekers. Dit onderzoeksproject werd gerealiseerd via de middelen voor Praktijkgericht Wetenschappelijk Onderzoek (PWO) van Odisee, ter beschikking gesteld door de Vlaamse Overheid. Tijdens het onderzoek werd er nauw samengewerkt met actoren uit het werkveld. We willen alvast alle betrokkenen van harte danken voor hun engagement en hun inbreng.

Binnen de Belgische gevangenispopulatie is er een gestage toename in het aantal ouderen die zich achter tralies bevinden. We stellen vast dat deze evolutie niet gepaard is gegaan met het introduceren en professionaliseren van ouderenzorg binnen het gevangeniswezen. Hierdoor bleek het personeel in de Belgische penitentiaire instellingen onvoldoende onderlegd of voorbereid om in te spelen op de uitdagingen die gepaard gaan met deze toename. We stelden binnen het penitentiaire werkveld een pertinente nood vast aan kennis over, en een solide aanpak van, verouderingsprocessen bij het oudere segment van de bevolking in detentie. Dit onderzoeksproject had tot doel om tegemoet te komen aan dit hiaat. De centrale onderzoeksvraag binnen dit project was: *'Hoe kan kwaliteitsvolle zorg voor ouderen in detentie worden geprofessionaliseerd?'* Het project wilde zowel aan bewakingsassistenten, verpleegkundigen als aan medewerkers van de hulp- en dienstverlening binnen de gevangenis een opleiding aanbieden en zo werken aan bewustwording omtrent veroudering in detentie.

Om een antwoord te bieden op de centrale doelstelling richtte dit onderzoeksproject zich op drie grote werven. Ten eerste door in **de opleiding van het penitentiair personeel** de thematiek van ouderen in detentie te belichten. Concreet vertaalde deze doelstelling zich in het ontwikkelen van een module die wordt aangeboden in de (na)vorming van gevangenispersoneel. Dit om zowel de bewustwording als de kennis omtrent ouderen in detentie te vergroten bij het personeel. Een tweede werf omvatte het voorzien van **een opleiding voor de medewerkers van de hulp- en dienstverlening** van de Vlaamse Gemeenschap aan mensen in detentie (JWW, VDAB, De Rode Antraciet, etc.). De zorg en ondersteuning van deze doelgroep ligt immers niet enkel in de handen van het personeel van justitie zelf. De professionals van de hulp- en dienstverlening hebben hierin een belangrijke rol en moeten daarom meegenomen worden binnen het professionaliseringstraject. Om die reden werd de

---

<sup>1</sup> Marianne De Witte bood tijdelijke en gerichte ondersteuning bij het organiseren en transcriberen van de focusgroepen (zie infra).

basisvorming rond ouderen in detentie vertaald naar een *e learning* waaraan alle Vlaamse en Brusselse medewerkers van de hulp- en dienstverlening in de gevangenis kunnen deelnemen. Ten derde beoogde Oscar het **vormgeven van de penitentiaire ouderenzorg** op langere termijn door blijvende bewustwording bij het concrete werkveld, beleidsmakers, de brede samenleving. In dit rapport vindt u een beknopte beschrijving van de gehanteerde methoden en een overzicht van de verschillende realisaties die binnen dit project behaald werden.

## 2. Methodes

De doelstellingen van het onderzoeksproject liggen voornamelijk bij het ontwikkelen van bruikbaar materiaal voor het werkveld. Om dit te realiseren werd binnen het onderzoek nauw samengewerkt met het werkveld en bijkomende data verzameld. We belichten hier kort de gehanteerde methodes.

Het onderzoeksproject kwam tot stand en werd uitgevoerd in nauwe samenwerking met het werkveld. Bij aanvang van het onderzoeksproject installeerden we een stuurgroep die bestond uit academici, professionals uit het gevangeniswezen en de zorg en leden van het onderzoeksteam. De leden van de stuurgroep werden zowel individueel als in groep regelmatig geconsulteerd. Hun betrokkenheid was essentieel om het draagvlak voor het project te vergroten, kennis te delen en feedback te krijgen over de te zetten stappen binnen het onderzoek. Daarnaast baseerden we ons op onderzoek met betrekking tot ouderen in de Belgische gevangenis en keken we over de landsgrenzen heen naar reeds bestaande internationale praktijken omtrent dergelijke specifieke opleidingen voor penitentiair personeel.

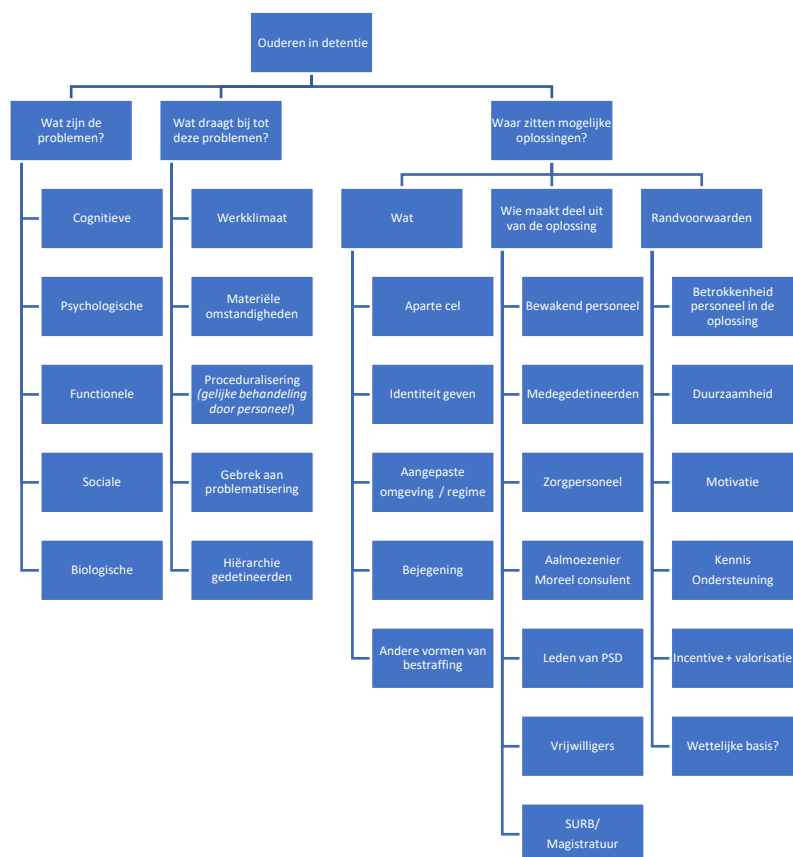
In een volgende stap werd het zorgpersoneel bevroegd.<sup>2</sup> Uit de contacten met het werkveld bleek immers dat ook die professionals vragen hebben bij de doelgroep van ouderen in detentie. Het doel van de bevraging was het in kaart brengen van de opleidingsnoden van het zorgpersoneel. Alle Nederlandstalige coördinatoren van de zorg en medische teams werden gecontacteerd met de vraag voor een interview. Alle 12 coördinatoren waren bereid om te participeren aan het onderzoek. De vragenlijst omvat vragen betreffende (1) de respondent (opleiding, functie), (2) vorming (kennisdeling in het team en vormingsinitiatieven), (3) opleidingsbehoeften omtrent ouderen in detentie (thema's, vorm van de opleiding). De wijze van afname werd beïnvloed door de Covid beperkingen en was verschillend afhankelijk van de voorkeur van de betrokkene. De interviews verliepen telefonisch of via beeldbellen. Eén respondent beantwoorde via mail de doorgestuurde vragenlijst.

---

<sup>2</sup> Zie Humblet, D., Gilis, K., Lahaye, H., Naessens, L., & Peersman, W. (2020). *(Opleidings)behoeften in penitentiaire ouderenzorg Tussentijdse resultaten interviews coördinatoren*. Odisee hogeschool. Dit rapport is raadpleegbaar via de website of kan op eenvoudig verzoek worden verkregen via één van de onderzoekers.

Om zicht te krijgen op wie mogelijke sleutelfiguren voor deze doelgroep zijn in een gevangeniscontext werden focusgroepen georganiseerd binnen de gevangenis. Om verschillende perspectieven mee te nemen organiseerden we enerzijds een focusgroep met beambten en anderzijds een focusgroep met mensen die in de gevangenis verblijven. De werving voor de focusgroep met beambten verliep via directie van de gevangenis. Voor wat betreft de focusgroep met gedetineerden werd beslist om deze te organiseren binnen het overleg- en inspraakorgaan van de gevangenis. Dit overlegorgaan bestaat enkel uit mensen in detentie. De groepsgesprekken werden getranscribeerd en vervolgens thematisch geanalyseerd door drie leden van het onderzoeksteam.

De resultaten uit de focusgroepen worden hieronder schematisch weergegeven:



Bovenstaande methoden leidde tot verschillende inzichten om tot bruikbare tools voor de praktijk te komen. In een volgend stuk belichten we de realisaties binnen dit onderzoek.

### 3. Realisaties<sup>3</sup>

#### 3.1. Een syllabus

Binnen dit onderzoeksproject werd een syllabus ontwikkeld die geïmplementeerd kan worden in de (basis)opleiding en in de (na)vorming van penitentiair bewakend personeel. Op die wijze kunnen penitentiaire bewakingsassistenten en detentiebegeleiders kennis en vaardigheden ontwikkelen die nodig zijn om aandacht te hebben voor de noden van ouderen in detentie. De syllabus werd ter beschikking gesteld van het werkveld.

#### 3.2. Toolkit om de trainers te trainen

Vanuit het onderzoeksteam waren we er ons van bewust dat we – binnen het huidige kader – slechts duurzame resultaten kunnen bekomen indien professionals uit het werkveld zelf de syllabus doceren binnen de opleiding. Om die reden voorzagen we binnen het onderzoeksproject in een *PowerPointpresentatie* en een *handleiding* bij de syllabus. Dit ontwikkelde materiaal werd ter beschikking gesteld van het werkveld. Vervolgens organiseerden de onderzoekers een train-the-trainer sessie. Deelnemers van deze train-the-trainer sessie beschikken hierdoor over de juiste kennis en de ondersteunende tools om penitentiair personeel in de toekomst op te leiden omtrent veroudering in detentie en de specifieke noden van ouderen in detentie.

#### 3.3. Ontwikkelen info posters

Binnen het gevangeniswezen heeft men echter ook nood aan laagdrempelige informatieve tools die men in de dagdagelijkse werking kan implementeren. Zeker op vlak van beginnende dementie bleek er nood aan kennis en vaardigheden te zijn. Om aan deze vraag van het werkveld tegemoet te komen werden twee zeer specifieke info-posters ontwikkeld. Een eerste waarbij de focus ligt op het leren herkennen van beginnende signalen van dementie en een tweede info-poster met concrete tips in het omgaan met mensen die milde symptomen van dementie vertonen. Beide posters vindt u in de bijlages 1 en 2.

#### 3.4. Een e-learning

Binnen het onderzoeksproject voorzagen we tevens de hulp- en dienstverleners te bereiken. Tevens waren de penitentiaire bewakingsassistenten en zorgkundigen binnen justitie, die de voorziene basisopleiding niet meer (moeten) volgen, een te bereiken doelgroep. Om al deze professionals te bereiken kozen we, in samenspraak met de Werkgroep Vorming en Ondersteuning (WEVO) van de gemengde commissie, ervoor om de reeds ontwikkelde basis cursus te herwerken naar een e-learning. Deze werd digitaal aangeboden, via het platform van Odisee, aan de hulp- en dienstverleners, de

---

<sup>3</sup> Het ontwikkelde materiaal is raadpleegbaar via de website van het project ([www.odisee.be/oscar](http://www.odisee.be/oscar)) of te verkrijgen op eenvoudig verzoek bij één van de onderzoekers.

penitentiaire bewakingsassistenten die al langer tewerkgesteld zijn en het zorgend personeel in de gevangenis. De *e-learning* werd ook vertaald naar het Frans zodat deze ook beschikbaar is voor Franstalige medewerkers.

De Nederlandstalige e-learning kunt u via volgende link raadplegen:

<https://ecourses.odisee.be/icto/cursus/oscar/>.

De Franstalige e-learning kunt u via volgende link raadplegen:

<https://ecourses.odisee.be/icto/cursus/oscar-fr/>

### 3.5. Gesprekskaarten

Aansluitend bij de *e-learning* maken we gebruik we gesprekskaarten die door collega-onderzoekers<sup>4</sup> zijn ontwikkeld in een gelijkaardig onderzoeksproject dat handelt over hoe professionals kunnen inspelen op de behoeften van ouderen in woonzorgcentra. Deze gesprekskaarten baseren zich op het conceptueel raamwerk van de *e-learning* en is een tool waar de hulp- en dienstverleners in de praktijk mee aan de slag kunnen gaan in contacten met ouderen in detentie. De kaarten zorgen voor verbinding tussen mensen, al dan niet intergenerationeel, en brengen de zes universele behoeften (Nolan et al., 2006) naar boven die voldoende vervuld dienen te zijn voor het ervaren van een kwaliteitsvol leven: fysieke en psychische veiligheid, continuïteit, van betekenis zijn, een doel hebben, erbij horen en iets willen bereiken. Ze zijn opgesteld in drie talen (NL, FR, ENG) en kunnen in groep of in 1 op 1 gesprekken worden gebruikt. De gesprekskaarten werden verdeeld in het werkveld en kunnen verder besteld worden via de onderzoekers van Odisee.

### 3.6. Publicaties<sup>5</sup>

Om de bevindingen van het onderzoek verder te verspreiden binnen de academische wereld, het werkveld, het beleid en het onderwijs werden verschillende publicaties geschreven. Onderstaande lijst geeft de verschillende publicaties weer.

- Humblet, D., Naessens, L. & Peersman, W. (2022). Zorg voor ouderen in Belgische gevangenissen. *Gerōn: Tijdschrift over ouder worden en samenleving*. 15 Sep 2022, 12, 3.

---

<sup>4</sup> Zie ook project Odette aan Odisee Hogeschool: <https://projectodette.be/>

<sup>5</sup> De publicaties die niet onmiddellijk raadpleegbaar zijn via een link in dit rapport, zijn terug te vinden via de website van het project ([www.odisee.be/oscar](http://www.odisee.be/oscar)) of op eenvoudig verzoek te verkrijgen bij de (corresponderende) auteur(s) via e-mail of via een sociaalnetwerksite als *ResearchGate*.

⇒ Via volgende link heeft u toegang tot het artikel: <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/zorg-voor-ouderen-in-belgische-gevangenissen/>

- Naessens, L., Humblet, D. & Peersman (2022). Succesvol valoriseren: inspiratie vanuit een praktijkgericht onderzoek. In: Breuls L. & Bougrine J. (eds.) *Kwalitatief onderzoek voeren in de praktijk. Tips & tricks voor criminologen en andere sociale wetenschappers*. (pp. 327-344). Brussel, België: ASP.

- Humblet, D., De Smet, S., Maelstaf, H., Naessens (2022). Oud en achter tralies: 'Te weinig aandacht voor vergrijzing in de gevangenissen'. *Sociaal.net*, 17 februari 2022.

⇒ Via volgende link heeft u toegang tot het artikel: <https://sociaal.net/achtergrond/te-weinig-aandacht-vergrijzing-gevangenissen/>

- Humblet D., Naessens L., Lahaye H., Peersman W., Gillis K. (2021) Development of a strategy to raise awareness of the physical, social, and mental needs of older adults in prison. *Advancing Corrections*. 135-150 03 Nov 2021.

- Humblet, D. (2021, oktober 25). *How can we help people in prison age with dignity?* [Blog post]. Geraadpleegd via: <https://researchcommunity.rescaled.org/2021/10/25/how-can-we-help-people-in-prison-age-with-dignityhow-can-we-help-people-in-prison-age-with-dignity/>

- Humblet, D. & Gillis, K. (2021). *Oscar. Aandacht voor ouderen in detentie* [Syllabus en presentatie]. Odisee Hogeschool.

- Humblet, D., Gilis, K., Lahaye, H., Naessens, L. & Peersman, W. (2020). *(Opleidings)behoefte in penitentiaire ouderenzorg Tussentijdse resultaten interviews coördinatoren* [Rapport]. Odisee Hogeschool.

- Humblet, D. & Gillis, K. (2020). *Oscar. Handleiding cursus: aandacht voor ouderen in detentie* [Trainingshandleiding]. Odisee Hogeschool.

- Humblet, D., Gillis, K., Naessens, L., Peersman, W. (2019). Naar een introductie en professionalisering van penitentiaire ouderenzorg. *Zorg onderzocht 2019-2020*; pp. 27 – 27.



## 4. Conclusie

Dit project heeft een aantal waardevolle producten opgeleverd voor de praktijk. De module voor in de (basis)opleiding voor (startend) penitentiair personeel, de e-learning voor andere professionals werkzaam binnen de gevangenis springen hierbij het meest in het oog. Het spreekt voor zich dat de flankerende producten zoals de train-the-trainer sessies, de handleiding en PowerPoint bij de syllabus, de infoposters minstens even belangrijk zijn om een duurzame integratie van de tools te bekomen. Tevens werd sterk ingezet op een nauwe samenwerking met het werkveld. Ideeën met betrekking tot het ontwikkelen en ontwerpen van de verschillende producten werden afgetoetst bij werkveldpartners. Eénmaal het materiaal ontwikkeld was werd sterk ingezet op een samenwerking met het werkveld om de producten bekend te maken en te implementeren. We hopen van harte dat deze inspanningen ertoe bijdragen dat het ontwikkelde materiaal verder zal gebruikt worden in het werkveld.

De nauwe samenwerking met het werkveld zorgt ervoor dat de onderzoekers de vinger aan de pols konden houden en zo tot bruikbare tools konden komen voor de praktijk. De beperkingen die COVID-19 met zich meebracht en personeelsverloop in het werkveld vroegen echter enige flexibiliteit van de onderzoekers. Desalniettemin is, onzes inziens, deze manier van werken noodzakelijk om bruikbaar materiaal te ontwikkelen.


Het werk is echter niet af. Deze doelgroep zal blijvende aandacht vragen van praktijk, beleid en onderzoekers. Er is nog een lange weg te gaan om tot een echt zorgbeleid in de Belgische gevangenissen te komen. Toch zien we dat er heel wat beweegt binnen het gevangeniswezen. Nieuwe gevangenissen openen de deuren, kleinschalige detentievormen vinden ingang, aparte zorgvleugels staan in de steigers etc. Deze ontwikkelingen stemmen ons hoopvol en we willen dit moment dan ook grijpen om deze doelgroep mee in de picture te plaatsen om zo tot betere zorg te komen.

# HERKEN DEMENTIE

## TAAL

De gedetineerde ...


- ... gebruikt rare woorden
- ... wacht lang met antwoorden
- ... komt verward over



## COMPLEXE EN ABSTRACTE HANDELINGEN

De gedetineerde ...


- ... verzorgt zich minder
- ... trekt kledingstukken in een verkeerde volgorde aan
- ... heeft moeite om op de juiste manier zijn maaltijd te gebruiken
- ... heeft moeite met het in orde houden van de cel
- ... heeft moeite met het gebruik van elektronische apparatuur (vb. afstandsbediening televisietoestel, telefoon)



## GEHEUGEN

De gedetineerde ...


- ... komt regelmatig niet op bepaalde woorden
- ... vergeet steeds welke dag het is
- ... valt regelmatig in herhaling zonder het zelf te beseffen
- ... verliest regelmatig de weg en voorwerpen
- ... vergeet afspraken na te komen



## VERANDERING IN DE PERSOONLIJKHEID

De gedetineerde ...


- ... is bang dat er iets 'ergs' met hem gaat gebeuren
- ... is sneller kwaad op mensen
- ... is sneller wantrouwig
- ... ziet of hoort dingen die er niet zijn
- ... ligt meer in zijn bed
- ... kan niet lang met iets bezig zijn (moette om zich te concentreren)
- ... vertoont minder belangstelling
- ... heeft nergens zin in



## SOCIALE CONTACTEN

De gedetineerde ...


- ... zondert zich liever af
- ... voelt zich alleen
- ... zoekt minder contact met anderen



Symptomen van angst en depressie zijn het meest kenmerkend

**Als je twee of meerdere veranderingen in gedrag opmerkt, neem dan contact met iemand van de medische dienst. Je kan ook zelf iets doen! Lees onze tips op de infosheet over psychologische veiligheid bij gedetineerden met milde dementie.**

Expertisecentrum Ouderenzorg Odisee - Project Oscar: Pentitentiaire Ouderenzorg - [www.odisee.be/oscar](http://www.odisee.be/oscar) - [EXPO@odisee.be](mailto:EXPO@odisee.be)



## PSYCHOLOGISCHE VEILIGHEID BIJ GEDETINEERDEN MET MILDE DEMENTIE

### TIPS

JE KAN VOOR JOU MOEILIK HANTEERBAAR GEDRAG BEÏNVLOEDEN  
DOOR ERVOOR TE ZORGEN DAT DE GEDETINEERDE ZICH VEILIG VOELT

#### ZORG VOOR HERKENNING VAN PLAATS, TIJD EN PERSOON

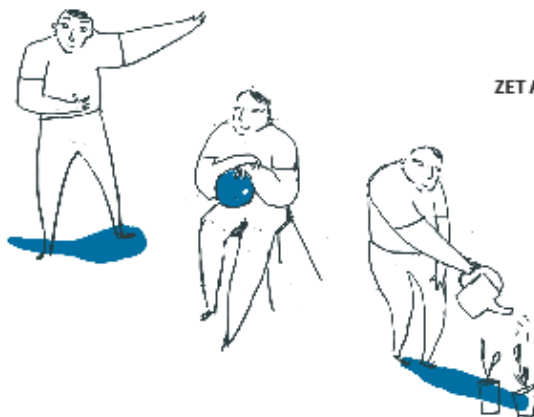


- Bied maximale structuur aan**
- > Zeg altijd wie je bent
  - > Benoem altijd wat je gaat doen
  - > Zorg voor een vaste aanspreekfiguur
  - > Vermijd veel wisselende celgenoten
  - > Zorg voor een duidelijke dagindeling
  - > Verplaats niet te veel in de cel
  - > Werk met geheugensteuntjes
    - Hang een duidelijke kalender en klok op
    - Voorzie eenvoudige handleidingen

#### COMMUNICEER BETEKENISVOL

**Zoek toenadering**

- > Denk na of je voldoende rust uitstraalt vooraleer je de celdeur opent
- > Trek de aandacht wanneer je iets wil zeggen: sta op gelijke hoogte, maak oogcontact en spreek de gedetineerde aan met de voornaam
- > Spreek langzaam en op een rustige toon
- > Herhaal wat de ander zegt in je eigen woorden
- > Gebruik ook je lichaamstaal: wijs iets aan of doe iets voor
- > Luister naar het gevoel achter de woorden en geef erkenning aan dit gevoel
- > Leef je in in de gevoelswereld van de gedetineerde en stel belevingsgerichte vragen:
  - Bijvoorbeeld: 'vertel eens over ...?'



#### ZET AAN TOT BEWEGING

**Ge voor een zinvolle daginvulling**

- > Moedig aan om actief te blijven
- > Zoek samen naar manieren om de gedetineerde te laten bewegen